

PAPER DETAILS

TITLE: Küba Füze Krizi'nde Türkiye'nin Rolünün Postkolonyal Perspektiften Değerlendirilmesi

AUTHORS: Ufuk ALKAN

PAGES: 673-700

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1837916>

KÜBA FÜZE KRİZİ'NDE TÜRKİYE'NİN ROLÜNÜN POSTKOLONYAL PERSPEKTİFTEN DEĞERLENDİRİLMESİ*

*An Assessment of Turkey's Role in the Cuban Missile Crisis
from a Postcolonial Perspective*

Ufuk ALKAN**

Öz

Küba Füze Krizi'nin geleneksel Batılı anlatısında Türkiye, ABD'nin Jüpiter füzelerini yerleştirdiği yer olarak resmedilmektedir. Bu anlatıda, krizin temel aktörleri ABD ve SSCB iken; Türkiye, Soğuk Savaş ortamında Batı Bloku'nda yer alan ve "doğal olarak", ABD'nin SSCB'ye karşı politikalarını mutlak bir bağlılıkla destekleyen bir ülkedir. Bu çalışmanın amacı Küba Füze Krizi'ni postkolonyal perspektiften değerlendirmek ve postkolonyal düşüncenin oldukça Batı merkezli olan uluslararası ilişkiler disiplininde Türkiye gibi ötekilerin sesine ne derece kulak verebileceğini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Küba Füze Krizi, Postkolonyalizm, Türkiye-ABD İlişkileri, Türkiye-SSCB İlişkileri, Soğuk Savaş.

Abstract

In traditional Western narrative of the Cuban Missile Crisis, Turkey is featured as the place where the USA placed its Jupiter missiles. In this narrative, while the main actors of the crisis are the USA and the USSR, Turkey is a country in the Western Bloc in the Cold War environment and 'naturally' supports the policies of the USA against the USSR. The aim of this study is to evaluate the Cuban Missile Crisis from a postcolonial perspective and to reveal to what extent postcolonial thought can listen to the voices of others like Turkey in the Western-oriented IR discipline.

Keywords: Cuban Missile Crisis, Postcolonialism, Turkey-US Relations, Turkey-USSR Relations, Cold War.

* Makale Geliş Tarihi: 22.06.2021 Yayına Kabul Tarihi: 27.10.2021

** Dr., e-posta: ufuk.alkan@coleurope.eu, ORCID: 0000-0001-8335-0804

KÜBA FÜZE KRİZİ'NDE TÜRKİYE'NİN ROLÜNÜN POSTKOLONYAL PERSPEKTİFTEN DEĞERLENDİRİLMESİ

GİRİŞ

Küba Füze Krizi'nin geleneksel Batılı anlatısında Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Jüpiter füzelerini yerleştirdiği yer olarak dikkat çekmektedir.¹ Türkiye'nin rolü, mümkün olduğunca pasifleştirilmektedir. Öyle ki; füzelerin Türkiye'ye konuşlandırılmış olmasının tek sebebi ABD'nin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni (SSCB) çevreleme politikasıdır. Bu anlatıda, krizin temel aktörleri ABD ve SSCB iken; Türkiye, Soğuk Savaş ortamında Batı Bloku'nda yer alan ve doğal olarak, ABD'nin SSCB'ye karşı politikalarını mutlak bir bağlılıkla destekleyen ülkedir. Ayrıca Küba Füze Krizi'nin iki süper gücü, nükleer savaşa en çok yaklaştıran olay olduğu sıkça tekrarlanmaktadır.² Sonuç olarak, Türkiye'nin ülkesine Jüpiter füzelerinin konuşlandırılmasını kabul eden az sayıda devletten biri olmasının nedenlerine neredeyse hiç değinilmemiştir³.

Oysa ki Türkiye'nin Jüpiter füzelerinin topraklarına yerleştirilmesine izin vermesinin nedeni SSCB'nin toprak taleplerinden algıladığı yaşamsal tehdit ve o dönemde ABD'nin ekonomik ve askeri yardımlarına duyulan ihtiyaçtır. Türkiye, algıladığı tehditleri Batı Bloku'nda yer alarak dengelemeye çalışmış ve Blok içerisindeki yerini sağlamlaştırmak için zaman zaman Sovyet tehdidini söylemsel düzeyde olduğundan büyük göstermiştir.

1 Konuyu Batılı olmayan bir yaklaşımla değerlendiren çalışmalardan bazıları için bkz. Sergey Radchenko, "The Cuban Missile Crisis: Assessment of New, and Old, Russian Sources", *International Relations*, 26(3), 2012, s. 327-343; Mark Laffey-Jutta Weldes, "Decolonizing the Cuban Missile Crisis", *International Studies Quarterly*, 52, 2008, s. 555-577. Bu çalışmalara göre SSCB'nin Küba'ya füzeleri yerleştirmesinin asıl nedeni Küba'yı ABD'ye karşı koruma isteğidir. Çünkü ABD, 1961 yılının Nisan ayında Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) tarafından eğitilen ülkesindeki Kübalı sürgünler aracılığıyla Küba Devrimi'ne karşı başarısızlıkla sonuçlanan Domuzlar Körfezi Çıkartması'nı gerçekleştirmiştir.

2 Arthur I. Cyr, "The Cuban Missile Crisis After Fifty Years", *Orbis*, 57(1), 2013, s. 5; Graham Allison-Philip Zelikow, *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*, Longman, New York 1999, s. 77.

3 Küba Füze Krizi'ni Batı merkezli bakış açısından ele alan çalışmalardan bazıları için bkz. Abram Chayes, *International Crises and the Rule of Law: The Cuban Missile Crisis*, Oxford University Press, Londra 1974; Henry M. Pachter, *Collision Course: The Cuban Missile Crisis and Coexistence*, Frederic A. Praeger, New York-Londra, 1963; Michael E. Weaver, "The Relationship Between Diplomacy and Military Force: an Example from the Cuban Missile Crisis", *Diplomatic History*, 38(1), 2014, s. 137-181.

Bu çalışmanın amacı Küba Füze Krizi'ni postkolonyal perspektiften değerlendirmek ve postkolonyal düşüncenin oldukça Batı merkezli olan Uluslararası İlişkiler disiplinde Türkiye gibi ötekilerin sesine ne derece kulak verebileceğini ortaya koymaktır.⁴ Çalışmanın temel argümanı, Küba Füze Krizi'nin yıllardır ABD merkezli bir şekilde anlatıldığı ve bu anlatıda Türkiye'nin yer almadığı ya da kendisine pasif bir rol atfedildiği şeklindedir. Bu anlatı, halen uluslararası ilişkiler disiplinde hâkimdir.

Çalışmada ilk olarak postkolonyal düşüncenin temel görüşleri, Küba Füze Krizi açısından değerlendirilecektir. Daha sonra Küba Füze Krizi'nde Türkiye'nin ABD'nin yanında yer almasının nedenleri tartışılacaktır. Bu çerçevede Türkiye'nin Soğuk Savaş ortamında ABD'nin yanında yer alan bir uydu devlet olmaktan çok, SSCB'nin toprak taleplerinden algıladığı yaşamsal tehdit ve ABD'nin ekonomik ve askeri yardımlarına ihtiyaç duymasının etkisiyle füzelerin topraklarına yerleştirilmesine izin verdiği gösterilecektir. Güvenlik kaygılarının Türkiye'nin dış politika davranışını önemli ölçüde yönlendirdiği Küba Füze Krizi, öncesi ve sonrasında örneklerle aktarılacaktır. Böylece çalışmada postkolonyal düşüncenin uluslararası ilişkiler disiplinini Batı merkezilikten önemli ölçüde uzaklaştırabileceği sonucuna varılmaktadır.

POSTKOLONYAL DÜŞÜNCE VE KÜBA FÜZE KRİZİ

Postkolonyal düşünce ile bilgi pratiklerinin uluslararası hiyerarşinin üretimine ve yeniden üretimine nasıl katkı sağladığı gösterilmektedir.⁵ Uluslararası hiyerarşinin yeniden üretilmesinin en önemli sonucu uluslararası ilişkiler disiplinde Üçüncü Dünya'nın görüşlerinin göz

4 Yazarların da belirttiği gibi 1962 yılının Ekim ayında meydana gelen olaylar ABD için Küba Füze Krizi iken; SSCB için Karayip Krizi, Küba için ise Küba Krizi'dir. Küba Füze Krizi'ni benzer bir şekilde postkolonyal bir perspektiften Küba üzerinden değerlendiren başka bir çalışma için bkz. *Laffey-Weldes, a.g.m.*, s. 555-577.

5 Aynı yer.

KÜBA FÜZE KRİZİ'NDE TÜRKİYE'NİN ROLÜNÜN POSTKOLONYAL PERSPEKTİFTEN DEĞERLENDİRİLMESİ

ardı edilmesidir.⁶ Batı merkezli uluslararası ilişkiler disiplini daha çok güçlü Batılı devletleri analiz birimi olarak görmektedir. Ayrıca alandaki bilimsel çalışmalar, genellikle Batılı akademisyenler ya da Batılı kurumlarda faaliyet gösteren Batılı olmayan akademisyenler tarafından yürütülmektedir.⁷ Bunun yanı sıra disiplinin sıkça kullandığı kavramlardan egemenlik ve devlet, Avrupa devlet sistemi içerisinde ortaya çıkmıştır.⁸ Geleneksel uluslararası ilişkiler yaklaşımlardan realizm ve idealizm de Batı kökenlidir. Batı merkezli anlatı, Batılı olmayan devletlerin amilliğini göz ardı etmektedir.

Kısacası Batı merkezli yaklaşımlarda Avrupa; coğrafi, tarihsel ve siyasi açıdan dünyanın merkezinde yer almakta ve “Batı’nın kalkınması medeniyetin zirvesi olarak görülmektedir.”⁹ Uluslararası ilişkiler tarihi de öncelikle büyük güçler arasındaki mücadelelerin tarihi ve bu güçlerin düşüşü ve yükselişi üzerinden anlatılmaktadır.¹⁰ Örneğin neo-realist düşünür Kenneth Waltz’a göre, Malezya veya Kosta Rika’yı esas alan bir uluslararası siyaset teorisi kurmak bir ekonomideki küçük firmaları esas alarak oligopol rekabet teorisi kurmaya benzemektedir.¹¹

Barkawi ve Laffey’e göre ise geçmişi ve bugünü anlamak için Batılı ve Batılı olmayanların tarihteki ortak rolünün dikkate alınması gerekmektedir.¹² Batılı uluslararası ilişkiler anlatısı günümüz dünyasını

6 Aynı yer.

7 Bahar Rumelili, “Batı Merkezilik ve Postkolonyalizm”, *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, Evren Balta, der., İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 203.

8 Aynı yer.

9 Columba Peoples-Nick Vaughan-Williams, *Critical Security Studies: An Introduction*, Routledge, Londra-New York 2010, s. 55-56.

10 Barkawi ve Laffey’e göre Batı merkezli uluslararası ilişkiler disiplini savaş ve barış konuları, büyük güç mücadeleleri olarak ele alınmaktadır. Bu yüzden dünya nüfusunun çoğunluğunu oluşturan güçsüz devletlerin uluslararası politikadaki ilişkileri tam anlamıyla kavranamamaktadır. Örneğin İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki bağımsızlık savaşları Batı merkezli disiplin içerisinde Soğuk Savaş’ın terminolojisi kullanılarak anlatılmıştır. Ayrıca Batı merkezli disiplinde güçsüz devletlerin dünya siyasetinde pasif bir rol oynadıkları kabul edilmektedir. Tarak Barkawi-Mark Laffey, “The Postcolonial Moment in Security Studies”, *Review of International Studies*, 32, 2006, s. 329.

11 Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Reading MA, Addison-Wesley 1979, s. 72.

12 Barkawi-Laffey, *a.g.m.*, s. 329.

anlamak ve anlamlandırmak için yetersizdir. Çünkü disiplin yalnızca büyük güçler arasındaki mücadelelerden ibaret değildir.

Küba Füze Krizi'ni yalnızca ABD ve SSCB arasındaki bir güç mücadelesi şeklinde kavramsallaştırmak, Batı merkezli anlatıya hâkim olan “yalnızca büyük güçler amillik yapabilirler” şeklindeki anlayışı yeniden üretmektedir.¹³ Bu yüzden de bu çalışmada daha çok Soğuk Savaş sırasında Batı Bloku'nda yer alan bir uydu devlet olarak resmedilen Türkiye'nin amilliği Küba Füze Krizi üzerinden postkolonyal bir yaklaşımla anlatılacaktır.

Postkolonyal çalışmaların sıklıkla dikkat çektiği bilgi-iktidar ilişkisini Küba Füze Krizi iyi bir şekilde örneklendirmektedir. O dönemde ABD Başkanı John F. Kennedy saldırı ve savunma amaçlı füzeler arasında bir ayırım yaparak Türkiye'ye yerleştirilen füzelerin savunma amaçlı olduğuna dikkat çekmiş ve savunma amaçlı füzeleri normatif açıdan saldırı amaçlı füzelere üstün kılmıştır. Diğer bir deyişle ABD, iktidarını pekiştirmek için SSCB füzelerinin saldırı amaçlı olduğunu ilan etmiş ve bunu, U-2 uçaklarının Küba Füze Krizi öncesinde Küba üzerinde yaptıkları uçuşlardan elde ettikleri bilgilere dayandırmıştır. Böylece ABD'nin Küba Füze Krizi sırasında uyguladığı abluka gibi zorlayıcı politikaları meşrulaştırılmıştır. Savunma ve saldırı amaçlı füzeler arasında yapılan ayırım kendisini geleneksel anlatıda ABD'nin Türkiye'ye Jüpiter füzelerini yerleştirmeye hakkı olmasına rağmen SSCB'nin Küba'ya füze yerleştirmeye hakkının bulunmaması şeklindeki ifadelerde bulmuştur.¹⁴

KÜBA FÜZE KRİZİ

Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü'nün (NATO) Kitlemel Karşılık Doktrini, 1953 yılında dönemin ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower'ın etkisiyle kabul edilmiştir. Bu doktrinle birlikte SSCB'den gelebilecek bir saldırıya,

¹³ Barkawi-Laffey, *a.g.m.*, s. 337.

¹⁴ Laffey-Weldes, *a.g.m.*, s. 565.

KÜBA FÜZE KRİZİ'NDE TÜRKİYE'NİN ROLÜNÜN POSTKOLONYAL PERSPEKTİFTEN DEĞERLENDİRİLMESİ

saldırının konvansiyonel veya nükleer olduğuna bakılmaksızın nükleer bir cevap verilmesine karar verilmiştir. Doktrinin benimsenmesinin ardından ABD ve SSCB nükleer rekabete başlamıştır. Örneğin ABD, ilk atom bombasını 1945 yılında, ilk hidrojen bombasını da 1952 yılında geliştirmiştir. SSCB de 1949 ve 1953 yıllarında aynı silahları geliştirmiştir. Ancak o dönemde ABD ya da SSCB birbirlerini doğrudan vurabilecekleri bir teknolojiye henüz sahip değillerdi. Bununla birlikte Washington yönetiminin Moskova karşısındaki önemli bir üstünlüğü de SSCB sınırının yakınında çok sayıda müttefiki bulunması nedeniyle bu ülkeler üzerinden saldırıda bulanabilme imkânıydı.

SSCB'nin ise 1959 yılında Küba Devrimi gerçekleşene kadar ABD'ye coğrafi açıdan yakın bir müttefiki yoktu. Ancak 1957 senesinin Ekim ayında SSCB, Sputnik adlı bir uyduyu uzaya yerleştirmiştir. Bu ise SSCB'nin artık ABD'yi doğrudan vurabilecek menzile sahip füzelere sahip olduğu anlamına gelmektedir. Önceden SSCB tarafından doğrudan vurulamayacağını bilen ABD, kitlesel karşılık doktriniyle SSCB'nin herhangi türden bir saldırısına nükleer bir karşılık vereceğini ilan etmekte bir mahsur görmemişken; SSCB'nin uzaya uydu yerleştirmesiyle birlikte kendisinin de artık nükleer bir savaşın doğrudan hedefi olabileceğini fark etmiştir.¹⁵ Bu yüzden 1957 yılında kitlesel karşılık doktrini terkedilmiş ve yerine esnek karşılık doktrini benimsenmiştir.

1962 yılında ABD Başkanı John F. Kennedy tarafından ABD'nin yeni askeri stratejisi olarak kabul edilen bu doktrine göre, artık karşı taraftan gelecek saldırının niteliğine göre bir karşılık verilecektir. Örneğin SSCB, ABD'ye konvansiyonel silahlarla saldırırsa NATO yine konvansiyonel silahlarla karşılık verecektir. SSCB'nin doğrudan kendisini vurma imkânına ulaşmış olmasından son derece rahatsız olan ABD, 16-19 Aralık 1957 tarihlerindeki NATO toplantısında orta menzilli füzelerin Avrupa'ya konuşlandırılmasını gündeme getirmiştir.

¹⁵ Faruk Sönmezoğlu, *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası, Der Yayınları*, İstanbul 2006, s. 50.

Füzeler konuşlandırılacakları ülkeyi hedef haline getireceğinden ve bu füzeleri ateşleme yetkisinin kime ait olacağı belirsiz olduğundan NATO üyelerinden yalnızca İtalya, İngiltere ve Türkiye, ülkesine orta menzilli füzeler yerleştirilmesini hemen kabul etmiştir.¹⁶ 11 tane Jüpiter füzesinin Türkiye'ye yerleştirilmesine yönelik anlaşma, 25 Ekim 1959 tarihinde imzalanmış ve füzeler, 1962 senesinde kullanıma hazır hale getirilmiştir. SSCB sınırına yakınlığı yüzünden en çok Türkiye'deki füzeler dikkat çekmiştir.¹⁷

Türkiye'deki füzelerden rahatsız olan SSCB, bir süre sonra Küba'ya benzer füzeleri yerleştirmiştir.¹⁸ Nitekim daha önce 1962 yılının Mayıs ayında Bulgaristan'ı ziyaret eden dönemin SSCB lideri Nikita Kruşçev, Türkiye'ye füze yerleştirilmesinden duyulan rahatsızlığı dile getirmiş ve karşılık vermekten bahsetmiştir.¹⁹

Küba Füze Krizi de SSCB'nin 1962 yılının Ekim ayında Küba'ya Türkiye'deki Jüpiter füzelerine benzer orta menzilli Sovyet füzelerini yerleştirdiğinin ABD tarafından tespit edilmesiyle başlamıştır. Füzelerin ateşleme sistemlerini adaya taşıyan SSCB gemilerini engellemek için ABD, 22 Ekim 1962 tarihinde abluka uygulamaya başlamıştır. Ablukanın ardından SSCB ve ABD arasındaki gerginlik oldukça tırmanmıştır.²⁰

Ablukanın başlamasından dört gün sonra 26 Ekim 1962 tarihinde Kruşçev, Kennedy'ye yazdığı bir mektupta ABD'nin Küba'yı işgal etmemesine karşılık kendisinin de Küba'ya silah sevkiyatını durduracağını belirtmiştir. Bu mektupta Türkiye'deki füzelerin kaldırılması gerektiğinden bahsedilmemiştir. Ancak Kruşçev, 27 Ekim 1962 tarihli mektubunda

16 Ayşegül Sever, "Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Frizi ve Türkiye", *A.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 52(1), 1997, s. 649.

17 Sever, *a.g.m.*, s. 648.

18 Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s. 50-51.

19 Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Baskın Oran, der., Cilt. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 682.

20 Aynı yer.

KÜBA FÜZE KRİZİ'NDE TÜRKİYE'NİN ROLÜNÜN POSTKOLONYAL PERSPEKTİFTEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Küba'daki SSCB füzelerinin çekilmesine karşılık Türkiye'deki Jüpiterlerin kaldırılmasını talep etmiştir. Dolayısıyla Küba ve Türkiye'deki füzeler arasında doğrudan bir ilişki kurulmuştur.²¹

Bununla birlikte füzeleri ilk kez pazarlık konusu yapanın SSCB tarafı olmadığı da daha sonradan anlaşılmıştır. Nitekim SSCB'nin ABD'deki Büyükelçisi Anatoly Dobrynin'in aktardığına göre, Kruşçev'in 27 Ekim tarihli mektubundan bir gün önce, SSCB Büyükelçiliği'nde kendisi ve Robert Kennedy arasında yapılan gizli görüşmede Kennedy, Türkiye'deki füzelerin krizin çözülmesinde kullanılabileceğini belirtmiştir.²²

Türkiye'nin füzelerin kaldırılmasına tepki göstereceğini bilen ve SSCB'yle böyle bir pazarlığın NATO ittifakı içerisinde de tepkiye yol açacağını farkında olan ABD, söz konusu pazarlığın kamuoyuna taşınmasını istememiştir. Nitekim ABD'nin Türkiye'deki Büyükelçisi de füzelerin sökülmesine Türkiye'de kesinlikle karşı çıkılacağını belirtmiş ve füzeler söküldüğü takdirde, Polaris sınıfı nükleer füze atabilen denizaltıların Akdeniz'e yerleştirilmesini tavsiye etmiştir.²³

Daha da önemlisi henüz Küba Füze Krizi yaşanmadan önce ABD, füzelerin Türkiye'den sökülmesini talep etmiş; ancak bu talebi olumlu karşılanmamıştır. Örneğin 1961 yılının Nisan ayında Ankara'da düzenlenen Merkezi Anlaşma Teşkilatı (CENTO) toplantısında ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk, Türkiye Dışişleri Bakanı Selim Sarper'e füzelerin sökülmesini teklif etmiş; fakat bu teklif kabul edilmemiştir. Benzer teklifler 1962 senesinin Nisan ve Haziran aylarında da yinelenmiş; lakin reddedilmiştir.²⁴

21 Sever, a.g.m., s. 652; Radchenko, a.g.m., s. 333; Weaver, a.g.m., s. 170.

22 Aynı yer.

23 O dönemde ABD'nin gözden geçirdiği diğer bir seçenek de Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin NATO Konseyi kararıyla kaldırılması olmuştur. Ancak karar almada oybirliğinin esas olduğu Konsey'de, Türkiye'nin aleyhte oy kullanacağı tahmin edildiğinden bu yola başvurulmamıştır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Erhan, a.g.e., s. 683.

24 Sönmezoğlu, a.g.e., s. 64.

Çünkü füzelerin sökülmesi, ABD'nin Türkiye'ye arkasını döndüğü ya da Ankara'nın bir müttefik olarak önemini yitirdiği şeklinde yorumlanabilirdi.²⁵

Kriz öncesinde ve sürerken yapılan birtakım görüşmelerde Küba ve Türkiye'deki füzeler arasında bağlantı kuran görüşmeler gerçekleşmiş olmasına rağmen söz konusu bağlantı kamuoyu düzeyinde ilk kez 25 Ekim 1962 tarihinde Walter Lpmann tarafından kaleme alınan bir köşe yazısında şu şekilde dile getirilmiştir:²⁶

"Küba'nın mukayese edilebileceği tek yer Türkiye'dir. Burası, Sovyetler Birliği'nin sınırında stratejik füzelerin bulunduğu tek yerdir. Küba ve Türkiye arasındaki önemli bir diğer benzerlik de Küba'daki Sovyet füzelerinin Türkiye'deki ABD-NATO üssü gibi küçük bir öneme sahip olmasıdır. Küba'daki Sovyet füzeleri savunulamaz ve Türkiye'deki üs demodendir. İki üs de dünya güç dengesi ile oynanmadan kaldırılabilir."

Jüpiterlerin pazarlık konusu yapılmasına ilişkin tüm kaygılara rağmen Kennedy ve Kruşçev, 28 Ekim 1962 tarihinde Küba'daki füzelerin çekilmesi karşılığında Türkiye'deki füzelerin kaldırılması ve adadaki ablukanın sonlandırılması hususunda karara varmışlardır. Ancak müttefiklerinin tepkisini çekmek istemeyen ABD, Jüpiter füzelerinin hiçbir şekilde pazarlık konusu yapılmadığını belirtmiştir.

Füzelerin pazarlık konusu yapılmaması özellikle Türkiye tarafından takdirle karşılanmıştır. Öyle ki; Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Turgut Menemencioğlu, Türkiye'deki füzelerin pazarlık konusu yapılmamasını memnuniyetle karşıladıklarını ABD makamlarına iletmiştir.²⁷ Fakat Washington yönetimi, 23 Ocak 1963 tarihinde Jüpiterlerin sökülmesini önerip; 1963 yılının Nisan ayında da füzeleri Türkiye'den tamamen

²⁵ Sever, a.g.m., s. 655.

²⁶ Chayes, a.g.e., s. 95.

²⁷ Weaver, a.g.m., s. 178.

KÜBA FÜZE KRİZİ'NDE TÜRKİYE'NİN ROLÜNÜN POSTKOLONYAL PERSPEKTİFTEN DEĞERLENDİRİLMESİ

kaldırınca, füzelerin Küba Füze Krizi'nde pazarlık konusu olduğu şeklinde bir kanaat oluşmuştur. Füzelerin yerine Akdeniz'e Polaris denizaltıları yerleştirilmiştir.²⁸

BATİ İTTİFAKINDA TÜRKİYE'NİN YERİ VE KÜBA FÜZE KRİZİ

Daha önce de belirtildiği gibi, geleneksel Küba Füze Krizi anlatısında Türkiye'ye oldukça pasif bir rol atfedilmektedir. Türkiye, Soğuk Savaş ortamında Batı ittifakında yer alan ABD uydusu bir devlet olarak resmedilmektedir. Ancak Türkiye'nin Batı ittifakındaki yerinin verili kabul edilmemesi gerekmektedir.

Türk Dış Politikası, 1930'lı yılların ortasından itibaren Batılı bir çizgide olmuştur. Fakat Batılı bir dış politika izlemesi, Türkiye'nin Batılı güçlü devletlerin yanında yer alan uydu bir devlet olarak resmedilmesine sebebiyet vermemelidir. Çünkü Türkiye açısından Batılı dış politika bir tercih ve amillik (agency) örneğidir. Lakin Batı merkezli uluslararası ilişkiler disiplininde Türkiye gibi devletlerin amilliği yadsınmaktadır. Örneğin Soğuk Savaş döneminde bu devletler, ABD ile SSCB arasındaki küresel rekabet ortamında kazanılması ya da kaybedilmesi gereken nesneler olarak görülmüşlerdir.²⁹

Tarihsel açıdan Türkiye'yi Batı ittifakına yaklaştıran ve Batı ittifakından uzaklaştıran birçok faktör söz konusu olmuştur. Bunların en önemlisi, ülkenin güvenlik kaygılarıdır.³⁰ Örneğin Cumhuriyet'in kuruluşundan 1930'lara kadar geçen sürede Feroz Ahmad'ın Sévres Sendromu olarak adlandırdığı bir psikolojiyle Batı'ya karşı SSCB'yle ilişkilerini geliştirme

²⁸ Chayes, a.g.e., s. 98.

²⁹ Peoples vd., a.g.e., s. 48.

³⁰ A. Haluk Ülman, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968)", A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 23(3), 1968, s. 244; Mustafa Aydın, "Determinants of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs", Middle Eastern Studies, 35(4), 1999 s. 180.

yoluna gitmiştir.³¹ Ancak İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte Türkiye, birtakım Batılı devletlerle ilişkilerini iyileştirmeye başlamıştır. SSCB'den algıladığı ideolojik tehditle 1935 yılında Etiyopya ve 1939 yılında Arnavutluk'u işgal eden ve o dönemde On İki Adalar'ın İtalyan egemenliği altında bulunması nedeniyle coğrafi açıdan da Türkiye'nin yakınında bulunan Mussolini İtalyası'ndan algıladığı tehdit, Türkiye'yi İngiltere ve Fransa'yla yakınlaştırmıştır. Nitekim İngiltere ve Fransa'yla 1939 yılında bir ittifak anlaşması imzalanmıştır. Almanya ve İtalya da 1936 yılında müttefiklik anlaşması imzalamış olmalarına rağmen Türkiye, ekonomik kaygılarla Almanya'yla olan ticari münasebetlerini sürdürmüştür. Bu tarihsel olaylar da Türkiye'nin dış politika davranışının Batı Bloku'na kayıtsız şartsız bir bağlanmadan ibaret olmadığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Batılı bir Türk dış politikasının önemli bir amilliğinin sonucudur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin uyguladığı dış politika da bu argümanı desteklemektedir. SSCB'nin 19 Mart 1945 tarihinde verdiği bir notayla Türkiye'yle arasındaki 1925 tarihli Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması'nın yenilenmesini 1936 tarihli Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin yeniden düzenlenmesine ve ülkenin doğusundaki birtakım toprak taleplerinin gerçekleştirilmesine bağlaması, Türkiye'yi Batı'ya da daha da yaklaştırmıştır.³²

SSCB, Montrö Sözleşmesi'nin kendi ticaret ve savaş gemilerinin Türk boğazlarından her zaman serbestçe geçmesini sağlayacak şekilde değiştirilmesini istemiştir. Sovyetler Birliği, bu talepleri aslında 1944 yılının Ekim ayında İngiltere, 1945 senesinin Şubat ayında da ABD'yle paylaşmıştır. Her iki devlet de bu taleplere başlangıçta olumlu yaklaşmıştır. Ancak mevzubahis taleplere destek vermeleri karşılığında yeni rejimde kendilerinin de söz sahibi olmaları gerektiğini savunmuşlardır. SSCB ise

31 Feroz Ahmad, *Turkey: The Quest for Identity*, Oneworld Publications, Londra 2004, s. 9.

32 Ülman, a.g.m., s. 260; Mustafa Aydın, "Determinants of Turkish Foreign Policy: Changing Patterns and Conjunctions During the Cold War", *Middle Eastern Studies*, 36(1), 2000, s. 107.

KÜBA FÜZE KRİZİ'NDE TÜRKİYE'NİN ROLÜNÜN POSTKOLONYAL PERSPEKTİFTEN DEĞERLENDİRİLMESİ

meseleyi Türkiye'yle arasındaki ikili bir konu olarak görmüş ve İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nda deniz ve kara üsleri istemiştir.³³

SSCB'nin taleplerine ABD'nin başlangıçtaki tepkisi Türkiye'yi hayal kırıklığına uğratmıştır. Çünkü 1945 senesinin Temmuz-Ağustos aylarında düzenlenen Potsdam Konferansı'nda ABD Başkanı Harry S. Truman, Montrö'yü değiştirme konusunda SSCB'yle anlaşmış olmasına rağmen Moskova yönetiminden farklı olarak Türk Boğazları'na bir uluslararası su yolu statüsü kazandırmayı istemekteydi. SSCB'nin toprak taleplerini ise Türkiye'yle arasındaki ikili bir sorun olarak değerlendirmiştir. Ancak ABD'nin konuya yaklaşımı Potsdam'dan sonra yavaş yavaş değişmiştir. ABD, konuya ilişkin görüşünü 2 Kasım 1945 tarihinde Türkiye'ye iletmiştir.³⁴

"Boğazlar her zaman bütün ülkelerin ticaret gemilerine açık olmalıdır. Boğazlar her zaman Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin savaş gemilerinin transit geçişine açık olmalıdır; Barış sırasında ve birlikte kararlaştırılarak saptanacak sınırlı bir tonaj dışında, boğazlar, Karadeniz'de kıyısı bulunmayan devletlerin savaş gemilerine, kıyıdaş devletlerin onayı veya Birleşmiş Milletler otoritesi altında hareket etmeleri halleri dışında, kapalı tutulmalıdır. Sözleşmede, Milletler Cemiyeti sistemi yerine Birleşmiş Milletler sisteminin ikamesi ve akit devlet olarak Japonya'nın antlaşmadan çıkarılması gibi, Montrö rejimini günün gereklerine uydurmaya yönelik bazı değişiklikler yer almalıdır."

Türkiye ise ABD notasına verdiği cevapta barış ve savaş sırasında ticaret ve savaş gemilerinin Türk Boğazları'ndan geçiş haklarıyla Türkiye'nin güvenlik ve egemenliğini en iyi bağdaştırabilecek esasların ABD'nin de katılacağı bir konferansta görüşülebileceğini ifade etmiştir.³⁵ SSCB'nin Türkiye'den toprak taleplerini ikili bir mesele olarak gören ABD'nin konuya ilişkin görüşleri zaman içerisinde değişmiştir. Artık ABD Türkiye'nin toprak

33 Sönmezoğlu, a.g.e., s. 34.

34 Sönmezoğlu, a.g.e., s. 35.

35 Sönmezoğlu, a.g.e., s. 36.

bütünlüğünü önemsemeye başlamıştır. Bunun en önemli nedeni ise İkinci Dünya Savaşı sırasında İran'ı İngiltere'yle birlikte işgal eden SSCB'nin savaşın sona ermesinin ardından ülkeden çıkmak istememesidir. İran'ın petrol kaynakları, o yıllarda Batı için oldukça önemlidir.³⁶ Daha da önemlisi ABD, SSCB'nin Türkiye'yi ve Türkiye üzerinden Ortadoğu'yu etkisi altına almaya çalıştığını düşünüyordu.

Nitekim SSCB, Türkiye'den taleplerini yineleyen bir notayı 7 Ağustos 1946 tarihinde Türkiye'ye iletmıştır.³⁷ Bu notasında SSCB, İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan bazı olaylardan Montrö Sözleşmesi'yle kurulan boğazlar rejiminin Karadeniz'e kıyısı bulunan devletlerin güvenliğini sağlamaya yetmediğinin anlaşıldığını ileri sürmüştü ve boğazlara ilişkin taleplerini dile getirmiştir. Bu talepler şunlardır:³⁸

“Boğazlar bütün devletlerin ticaret gemilerinin geçişine devamlı açık tutulmalıdır. Boğazlar Karadeniz devletlerinin savaş gemilerinin geçişine devamlı olarak açık tutulmalıdır. Özel surette öngörülecek haller dışında, boğazlar Karadeniz'e sahili olmayan devletlerin savaş gemilerinin geçişine kapalı olmalıdır. Karadeniz'e girmek ve Karadeniz'den çıkmak için tabii su yolu olan boğazlara müteallik rejimin kurulması yalnız Türkiye'nin ve Karadeniz'e sahili olan diğer devletlerin yetkisi dâhilinde olmalıdır. Boğazlarda ticari seyrüsefer serbestliğini ve boğazların güvenliğini temin hususuyla en fazla ilgili ve bunu gerçekleştirmeye en güçlü oldukları için, Türkiye ve Sovyetler Birliği, boğazların diğer devletler tarafından Karadeniz'e sahili bulunan devletler aleyhine kullanılmasının önüne geçmek amacıyla, bunların savunulmasını müştereken temin etmelidir.”

36 Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Sevinç Matbaası, Ankara 1969, s. 215.

37 Gönlübol, a.g.e., s. 218.

38 Gönlübol, a.g.e., s. 219.

KÜBA FÜZE KRİZİ'NDE TÜRKİYE'NİN ROLÜNÜN POSTKOLONYAL PERSPEKTİFTEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye-SSCB ilişkilerindeki yaklaşımını değiştiren ABD, 7 Ağustos tarihle notaya 19 Ağustos 1946 tarihinde cevap vermiş ve yukarıda bahsi geçen ilk üç madde için SSCB'yle mutabık olduğunu ancak dördüncü ve beşinci maddelerin kabul edilemeyeceğini; çünkü boğazların savunmasında Türkiye'nin başlıca sorumlu ülke olarak kalması gerektiğini ifade etmiştir.³⁹ Türkiye de SSCB'nin notasına 22 Ağustos 1946 tarihinde cevap vermiştir. Türkiye'ye göre, Montrö Sözleşmesi'nin savaş ve ticaret gemilerinin boğazlardan geçişiyle ilgili hükümlerinde bazı değişiklikler yapılabilecektir. Ancak sözleşmeyle kurulan rejimin kaldırılması ve boğazların ortaklaşa savunulması kabul edilemez.⁴⁰

SSCB, 24 Eylül 1946 tarihinde Türkiye'ye ikinci bir nota daha vererek Türkiye'den taleplerini yinelemiştir. İlk notasının bir kopyasını İngiltere ve ABD'ye ileten SSCB ikinci notayı yalnızca Türkiye'ye göndermiştir. Fakat Türkiye, ABD ve İngiltere'yi ikinci notadan haberdar etmiştir. ABD de 9 Ekim 1946 tarihinde SSCB'ye verdiği cevabi notasında, ilk nota için verdiği görüşleri yinelemiş ve boğazların bir saldırıya maruz kalması halinde, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) harekete geçebileceğini belirtmiştir. ABD'nin kendisinden yana tavır almasından memnuniyet duyan Türkiye de 18 Ekim 1946 tarihinde verdiği cevabi notasında önceki görüşlerini yinelemiştir.⁴¹

SSCB'nin talepleri Türkiye'yi Batı ittifakındaki yerini sağlamlaştırmaya itmiştir. Hatta Batı ittifakında önemli bir devlet olduğunu göstermek için SSCB'nin algıladığı tehdidi söylemsel düzeyde sürdürmüştür. Öyle ki; bazı yazarlara göre, Türkiye'nin 1945 yılında çok partili sisteme geçerek demokrasisini iyileştirmesinin altında yatan temel sebep de Batı Bloku'yla bağlarını geliştirmektir.⁴² Ayrıca bu dönemde Türkiye, Güney Kore'ye

39 Gönübol, a.g.e., s. 221.

40 Gönübol, a.g.e., s. 222.

41 Gönübol, a.g.e., s. 223.

42 Haluk Ülman-Oral Sander, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) II", A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 27(1), 1972, s. 4.

savaş açan Kuzey Kore'ye karşı ülkelerden yardım istendiğinde Birleşmiş Milletler (BM) kumandanlığına 25 Temmuz 1950 tarihinde 4500 kişilik bir kuvvet sağlamıştır.⁴³

Türkiye, Küba Füze Krizi ve Johnson Mektubu'na kadar Batılı bir dış politika izlemeye devam etmiştir.⁴⁴ Çünkü Türkiye, iktisadi kalkınmasının Batı'dan gelecek yardımlara bağlı olduğunun farkındadır.

Nitekim Dışişleri Bakanı Yardımcısı Etem Menderes, 1957 yılında şöyle bir konuşma yapmıştır:⁴⁵

"Türkiye'nin maruz bulunduğu tehlike ve müşterek emniyet sistemi içinde tekabül ettiği külfetleri göz önünde bulundurmak suretiyle, Birleşik Amerika'nın karşılıklı yardımlaşma programı dahilinde bu külfetleri paylaşmak maksadıyla bize yaptığı yardımlar, Türk milleti için hiç şüphesiz ki bir şükran kaynağı teşkil etmektedir. Yardımların artırılması hususundaki temennilerimiz bir yandan müşterek emniyet davasına daha iyi hizmet etmek endişe ve arzumuzdan, diğer taraftan da uhdemize terekküb eden vecibeleri ileride kendi öz kaynaklarımızla yerine getirebilecek bir iktisadi seviyeye erişmek kaygısından ileri gelmektedir. Hükümetimiz, bu görüş etrafında Birleşik Amerika ile müşterek bir anlayışın daha da vuzuhla teessüs etmesi için her türlü gayreti sarf etmekten fariğ olmayacaktır."

Siyasi elitler arasında Batı ittifakında yer almak gereği o kadar verili kabul edilmektedir ki; 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin ardından ordu NATO ve CENTO'ya bağlılığını ilan etmiştir.⁴⁶ Ayrıca bu dönemde Türkiye ve Batı Bloku'nun çıkarları önemli ölçüde çakışmıştır.

⁴³ Sönmezoğlu, a.g.e., s. 45.

⁴⁴ Aydın, a.g.m., s. 112.

⁴⁵ Gönlübol, a.g.e., s. 342.

⁴⁶ Gönlübol, a.g.e., s. 345.

KÜBA FÜZE KRİZİ'NDE TÜRKİYE'NİN ROLÜNÜN POSTKOLONYAL PERSPEKTİFTEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye, SSCB'den algıladığı tehdit karşısında Batı Bloku'ndaki yerini sağlamlaştırmak isterken; ABD de 1950 yılında Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırması ve 1948 senesinde Kominform'dan ayrılmasının ardından yoğun Sovyet baskısıyla karşı karşıya kalan Yugoslavya'ya SSCB'nin saldırma ihtimali üzerine NATO'nun güneydoğu kanadını güçlendirmek istemiştir. Aynı dönemde ABD, SSCB'den algıladığı tehdidin artması üzerine İkinci Dünya Savaşı sonrasında silahsızlandırılan Batı Almanya'nın 1949 yılında kurulan NATO ve 1948 tarihli Brüksel Antlaşması'ndan 1954 yılında dönüştürülen Batı Avrupa Birliği'ne (BAB) üye olmasını sağlamıştır.

NATO'nun güneydoğu kanadının güçlendirilmesi gereği Türkiye ve Yunanistan'ın 1952 yılında NATO'ya kabul edilmelerini kolaylaştırmıştır. Böylece NATO üyeliği, Türkiye'nin Batı Bloku'ndaki yerini sağlamlaştırırken; Türkiye'nin SSCB'ye coğrafi yakınlığı sayesinde Batı Bloku SSCB'yi çevreleyebilmiştir.⁴⁷

Türkiye'nin Batı ittifakından beklentileri ve o dönemdeki güvenlik endişeleri, NATO hakkında 11 Mart 1949 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde yer alan bir yazıda ortaya konulmaktadır.⁴⁸

“Bugünkü şartlar altında, bir Bolşevik tecavüzü göz önüne alındığı takdirde, en mühim stratejik istikametlerden biri ve belki birincisinin, Türkiye ve Yunanistan üzerinden geçerek Akdeniz'e inen yol olduğuna şüphe yoktur. Batılı müttefikler, tedafüi bir ittifak andlaşmasıyla Kuzey ve Batı Avrupa taarruz istikametini kapadıkları, fakat Akdeniz yolunu açık bıraktıkları takdirde, Sovyet Rusya'nın bu açık yolu tercih ve bilhassa Türkiye'yi daha ziyade tazyik ve tehdit etmesi gayet tabiidir. Buna karşı alınacak tedbir ya Birleşik Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan ve Türkiye'nin iştirak

⁴⁷ Ülman, a.g.m., s. 262.

⁴⁸ Gönübol, a.g.e., 241.

edecekleri bir Akdeniz savunma paketi vücuda getirmek yahut da bir beyanname ile Türkiye ve Yunanistan'ın istiklallerini garanti etmektir."

Ayrıca NATO ülkenin kalkınmasını kolaylaştıracak bir platform olarak da görülmektedir. Nitekim 22 Ekim 1962 tarihinde İsmet Giritli tarafından kaleme alınan bir yazıda şu ifadeler yer verilmiştir:⁴⁹

"NATO; hedeflerine ulaşmak için baskı ve zor kullanan Sovyet sisteminden farklı olarak, hürriyet içinde kalkınma amacına varmak ve bu ortamı sağlamak zorunda bulunmaktadır."

Böylece SSCB, baskıcı ve zora başvuran bir güç olarak resmedilirken; NATO'ya "hürriyet içinde kalkınma" amacını gerçekleştirmek misyonu yüklenmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi Türkiye, 1960'lı yılların ortasına kadar Batılı bir dış politika izlemiştir. Bu yüzden de Turan ve Barlas bu dönemi Batı'ya mutlak bağlılık dönemi olarak adlandırmaktadır.⁵⁰ 1962 yılındaki Küba Füze Krizi ve 1964 yılındaki Johnson Mektubu'yla birlikte Türkiye'nin Batı'ya mutlak bağlılığı sona ermiştir. Çünkü Türkiye, bu iki gelişme karşısında Batı Bloku'nun kendisine beklediği korumayı sağlamayacağını anlamıştır. Özellikle de Küba Füze Krizi, ABD'nin gerektiği takdirde kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için Türkiye'nin çıkarlarını dikkate almadan bazı eylemlere girişebileceği konusunda bir uyarı olmuştur.⁵¹ Tabi ki SSCB'den

⁴⁹ İsmet Giritli, "Kalkınma ve NATO", *Cumhuriyet*, 22 Ekim 1962.

⁵⁰ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin Batı'ya mutlak bağlılığını ve Batı ile Türkiye'nin çıkarlarının örtüştüğünü gösteren gelişmelerden bazıları şunlardır: 1947 tarihli Truman Doktrini, 1948 tarihli Marshall Yardımı, 1950 yılında Kore Savaşı'na asker gönderilmesi, 1953 yılında Balkan Paketi'ne ve 1955 yılında Bağdat Paketi'ne üye olunması, 1955 yılındaki Bandug Konferansı'nda bağlantısızlar hareketinin karşısında yer alınması, İngiltere, Fransa ve İsrail'in Süveyş Kanalı'na 1956 yılında saldırılarına karşı çıkılmaması. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. İter Turan-Dilek Barlas, "Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerine Etkileri" *Türk Dış Politikasının Analizi*, Faruk Sönmezoğlu, der., Der Yayınları, İstanbul 2001, s. 652; Ülman, a.g.m., s. 265-272; Ülman-Sander, a.g.m., s. 10-11; Aydın, a.g.m., s. 109; Turan-Barlas, a.g.e., s. 652-653.

⁵¹ Sönmezoğlu, a.g.e., s. 66.

KÜBA FÜZE KRİZİ'NDE TÜRKİYE'NİN ROLÜNÜN POSTKOLONYAL PERSPEKTİFTEN DEĞERLENDİRİLMESİ

algıladığı tehdit ve askeri ve mali açıdan Batı'ya bağımlılık Türkiye için Batı'dan tam anlamıyla bir kopuşu mümkün kılmamıştır.

Türkiye, Küba Füze Krizi sırasında ABD'nin politikalarını bağlılıkla desteklemiştir. Nitekim dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel şöyle bir açıklama yapmıştır:⁵²

“Amerika bizim dostumuz ve müttefikimizdir. Amerika'nın tutumunu anlayışla karşılamamız lazımdır. Biz Türk milleti olarak bağlı olduğumuz antlaşmalara mutlak surette riayet edeceğimiz gibi milletimizin ruhunda mevcut asil vefakârlık dolayısıyla da dostlarımızın müşkül zamanlarında yanlarında bulunmamız kadar tabii bir şey olamaz.”

Türkiye, Küba Füze Krizi'ni başından itibaren yakından takip etmiştir. Türkiye'nin en büyük kaygısı, SSCB'nin ülkedeki Jüpiter füzelerini gerekçe göstererek ülkeye saldırmasıdır. Nitekim ABD'nin Küba'yı abluka altına alması üzerine SSCB'nin de Türkiye'ye abluka uygulayabileceği şeklindeki haberler basında yer almıştır.⁵³ Dahası Küba Füze Krizi, Üçüncü Dünya Savaşı'nın habercisi olarak resmedilmiştir.⁵⁴ Bunun yanında Küba Füze Krizi, daha çok iki süper güç arasındaki bir ideolojik rekabet sonucunda ortaya çıkan bir olay olarak aktarılmıştır. Örneğin 26 Ekim 1962 tarihinde Kayhan Sağlamer tarafından kaleme alınan bir yazıda şu ifadelere yer verilmiştir:⁵⁵

“Castro'nun asıl gerçekleştirmeye çalıştığı rüya, bütün Latin Amerika memleketlerinin Küba modeli üzerinden yeniden kurulmasına imkân verecek kıta çapında bir sol isyan hareketidir. Böylece, bütün Latin Amerika memleketleri Washington karşısında Castro liderliğinde toplanacaktır.

⁵² Cumhuriyet, 25 Ekim 1962.

⁵³ Cumhuriyet, 24 Ekim 1962.

⁵⁴ Zafer, 24 Ekim 1962.

⁵⁵ Kayhan Sağlamer, “Küba'nın Yarattığı Gerginlik Hafifliyor”, Cumhuriyet, 26 Ekim 1962.

Kruşçev'in ... gerçek niyeti Batı yarım küresinde komünizme bir sıçrama tahtası hazırlamak, oradan saçılacak tahrik ve entrikalarla yaratılacak Küba modeli rejim değişiklikleriyle Latin Amerika memleketlerini Washington'dan koparıp safına almaktadır."

SSCB'nin ABD ablukasına beklenenin aksine sert bir karşılık vermemesi, basında olumlu karşılanmış ve bu durumun nedeni olarak ABD'nin politikaları gösterilmiştir. Çünkü Kruşçev karşılık verdiği takdirde nükleer savaş başlayabilirdi.⁵⁶

Bununla birlikte 27 Ekim 1962 tarihinde Küba Füze Krizi'nin sona erdiği ve meselenin diplomatik kanallara intikal ettiği haberi basında yer alırken;⁵⁷ bir gün sonra Türkiye'nin korktuğu başına gelmiş ve Kruşçev "Küba ve Türkiye'deki üslerin 2-3 hafta içinde tahliyesini" istemiştir.⁵⁸ Ancak hükümete yakın çevrelere atfedilen görüşlere göre;⁵⁹

"Türkiye'deki füze üsleriyle Küba'daki füze üsleri hukuki ve asli mahiyetleri bakımından aynı değildirler. Küba üsleri tecavüzi, bizdekiler ise tedafüidir. Bu bakımdan aynı şekilde mütalaa edilemezler. Üstelik Türkiye ve İtalya'daki üsler bir kişinin emrinde değil, NATO camiası içindedir ve NATO kumandanlığına bağlıdır... Küba'daki üsler ise doğrudan doğruya Rusların emri altındadır. Bunlar hukuki bakımdan da ayrı değildirler. Bunun için konuyu beraber mütalaa etmemek lazımdır."

Fakat ilerleyen günlerde SSCB'nin Türkiye'deki Jüpiter füzelerine yönelik taleplerinden vazgeçerek ABD, Küba'yı istila etmeyeceğine dair garanti

⁵⁶ Cumhuriyet, 26 Ekim 1962.

⁵⁷ Cumhuriyet, 27 Ekim 1962.

⁵⁸ Cumhuriyet, 28 Ekim 1962.

⁵⁹ Aynı yer.

KÜBA FÜZE KRİZİ'NDE TÜRKİYE'NİN ROLÜNÜN POSTKOLONYAL PERSPEKTİFTEN DEĞERLENDİRİLMESİ

verdiği için füzeleri kaldırmayı kabul ettiği belirtilmektedir.⁶⁰ Ancak yine de SSCB'nin Jüpiterler için benzer taleplerle gelebileceği düşüncesi, Türkiye'yi bir süre daha meşgul etmiştir. Örneğin bir açıklamasında dönemin Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Türkiye'deki üslerin kaldırılması için evvela Türkiye'yi çevreleyen komünist üslerinin kaldırılmasının şart olduğunu söylemiştir.⁶¹

Küba Füze Krizi sırasında ABD'nin Küba'ya abluka uyguladığı esnada SSCB malı buğdayların Küba'ya iki Türk şilebiyle taşınması yüzünden ABD'nin Türkiye'ye yaptığı mali yardımları keseceği şeklinde birtakım söylentiler ortaya çıkmıştır. Lakin bunlar ABD Büyükelçiliği tarafından yalanlanmıştır.⁶²

Dış yardım meselesi, Türkiye için hassas bir konudur. Çünkü İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin Batı'ya oluşan mutlak bağıllığının bir sebebi SSCB'nin toprak talepleri ise diğeri de ülkenin iktisadi kalkınmasını sağlayacak dış yardımlar olmuştur.⁶³ Nitekim Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'den mali yardım almaya başlamıştır.⁶⁴

Daha önce de belirtildiği gibi, Jüpiterlerin pazarlık konusu yapılmamasından büyük memnuniyet duyulmuş olmasına rağmen ABD,

60 *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1962.

61 *Cumhuriyet*, 1 Kasım 1962.

62 *Cumhuriyet*, 31 Ekim 1962.

63 SSCB'nin Türkiye ve Yunanistan üzerinde egemenlik kurmasından tehdit algılayan ABD Başkanı Harry S. Truman, 12 Mart 1947 tarihinde yaptığı konuşmasında Türkiye ve Yunanistan'a askeri ve mali yardımda bulunulacağını belirtmiştir. Buna ilaveten ABD, İkinci Dünya Savaşı'na katıldıkları için ekonomileri kötü durumda bulunan Batılı devletlerde komünist ideolojinin yükselişini engellemek amacıyla bu ülkelere ekonomik yardımda bulunmaya karar vermiştir. Türkiye, savaşa katılmadığı ve dolayısıyla ekonomisi savaşa katılan devletlerinki kadar kötü durumda bulunmadığı için başlangıçta programa dâhil edilmese de Türk yetkililerin ısrarları sonucu Türkiye de 4 Temmuz 1948 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı George C. Marshall'ın geliştirdiği yardım programına katılmıştır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Gönübol, a.g.e., s. 229.

64 Türkiye bu gelişmeden oldukça memnun olmuştur. Öyle ki dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü: "Büyük Amerika Cumhuriyeti'nin memleketimiz ve milletimiz hakkında beslemekte olduğu yakın dostluk duygularının yeni bir örneğini teşkil eden bu sevinçli olayı her Türk candan alkışlamaktadır. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve savaşın fiilen sona ermesinden sonra milletimizin ispat ettiği yüksek meziyet ve ideallerin dünya efkârı umumiyesi tarafından takdir edildiğini gösteren bu yardım, Türkiye'ye zaruri ve normal savaş malzemesinin bir kısmını temin etmek suretiyle, savaş sonunda düşmüş bulunduğumuz iktisadi güçlüklerin kısmen giderilmesinde de ferahlatıcı bir etken olacaktır" demiştir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Gönübol, a.g.e., s. 230.

23 Ocak 1963 tarihinde füzelerin sökülmesini önerip; 1963 yılının Nisan ayında füzeleri Türkiye’den tamamen kaldırınca Jüpiterlerin pazarlık konusu yapıldığı anlaşılmıştır. Jüpiter füzeleri üzerine pazarlık yapılmasının Türkiye’de yarattığı hayal kırıklığı kriz sırasında Başbakan olan İsmet İnönü’nün bunalımdan sekiz yıl sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde (TBMM) yaptığı konuşmasında şöyle ifade edilmiştir:⁶⁵

“Amerikalılar bize Jüpiterlerin demode oldukları için çekileceğini söylediler. Onların yerine Polaris denizaltıları ikame edilecekti. Ancak, daha sonra öğrendik ki, Sovyetlerle pazarlık yapmışlar. Bu olay gösterdi ki, Türk yöneticileri bugün Amerikalıların Türkiye’yi istenmeyen krizlere sokmasına izin vermemeli ve dikkatli davranmalıdır.”

Küba Füze Krizi, ABD’nin Türkiye’nin çıkar ve tercihlerini göz ardı edebileceğini ve dolayısıyla o yıllarda izlenen Batı’ya mutlak bağımlı politikasının zayıflığını ortaya koymuştur. Nitekim yukarıda belirtildiği gibi Türkiye, Küba Füze Krizi ve Johnson Mektubu’nun ardından çok yönlü dış politikaya geçmiştir. Bunun 1970’li yıllardaki önemli örnekleri SSCB’yle ilişkilerin geliştirilmesi, afyon yasağının kaldırılması ve Kıbrıs müdahalesidir.⁶⁶

SONUÇ

Batı merkezli uluslararası ilişkiler disiplinde uluslararası siyasetin temel aktörleri güçlü devletlerdir. Bu anlatılarda küçük devletlerden daha çok güçlü devletlerin uydusu olarak bahsedilmektedir. Ayrıca güç de çoğu kez askeri güç üzerinden tanımlanmaktadır.

Postkolonyal yaklaşım ise uluslararası politikanın yalnızca büyük devletler üzerinden okunamayacağını öne sürmektedir. Çünkü böyle bir

⁶⁵ Erhan, a.g.e., s. 684.

⁶⁶ Erhan, a.g.e., s. 685.

KÜBA FÜZE KRİZİ'NDE TÜRKİYE'NİN ROLÜNÜN POSTKOLONYAL PERSPEKTİFTEN DEĞERLENDİRİLMESİ

okuma, yalnızca söz konusu büyük devletlerin aktör olarak görüldüğü bir anlatıya yol açmaktadır. İktidarı elinde bulunduran büyük devletler tarafından çerçevesi çizilen bu tür anlatılarda, diğer devletlerin amilliği göz ardı edilmektedir. Postkolonyalizme göre uluslararası siyaset, devlet ve devlet dışı tüm aktörlerin karşılıklı etkileşimi çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Küba Füze Krizi'nin geleneksel anlatısında da kriz, ABD ve SSCB arasında geçen askeri ve ideolojik bir mücadeledir. Türkiye ve Küba ise Soğuk Savaş ortamında iki süper güçten birinin yanında yer aldıkları için mutlak bir şekilde bağlı oldukları devletin politikalarını destekleyen füzelerin yerleştirildikleri ve akabinde söküldükleri yerlerdir. Bu anlatılarda çoğu kez Türkiye ya da Küba'nın füzelerin ülkelerine yerleştirilmesindeki kaygılarına yer verilmemektedir.

Bu yüzden bu çalışmanın amacı, Küba Füze Krizi içerisinde Türkiye'nin rolünü postkolonyal perspektiften değerlendirmek olmuştur. Bu doğrultuda Türkiye'nin 1960'ların ortalarına kadar devam eden Batı'ya mutlak bağlılığının nedenleri açıklanmış ve ülkenin Batı'yla yakınlaşmasının önemli bir amillige işaret ettiği belirtilmiştir.

Bu çerçevede Türkiye'nin Soğuk Savaş ortamında Washington'un yanında yer alan bir uydu devlet olmaktan çok SSCB'nin toprak taleplerinden algıladığı yaşamsal tehdit ve ABD'nin ekonomik ve askeri yardımlarına ihtiyaç duymasının etkisi ile füzelerin topraklarına yerleştirilmesine izin verdiği ifade edilmiştir. Çalışmada varılan sonuç postkolonyal yaklaşımın disiplinin ötekilerini anlamak için önemli bir perspektif sunduğudur.

KAYNAKÇA

“3. Dünya Harbi Her An Çıkabilir”, *Zafer*, 24 Ekim 1962.

“Amerika Küba Ablukasını İki Gün için Kaldırdı”, *Cumhuriyet*, 31 Ekim 1962.

“Dünya, Küba’ya Giden İlk Rus Şilepinin Abluka Hattına Çarpmasını Heyecan İçinde Bekliyor”, *Cumhuriyet*, 25 Ekim 1962.

“Endişeler Hafifliyor, Ruslar Zirve Toplantısı için Tazyiki Artırdı”, *Cumhuriyet*, 26 Ekim 1962.

“Erkin: Önce Bizi Tehdit Eden Üsler Kalkmalı”, *Cumhuriyet*, 1 Kasım 1962.

“Kriz Şimdilik Geçti, Küba Meselesi Diplomatik Kanala İntikal Etti”, *Cumhuriyet*, 27 Ekim 1962.

“Kruçef Küba ve Türkiye’deki Üslerin 2-3 Hafta İçerisinde Tahliyesini İstedi”, *Cumhuriyet*, 28 Ekim 1962.

“Kruçef Küba’daki Tecavüzi Silahların Geri Çekilmesi için Dün Emir Verdi”, *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1962.

“Sovyet Tepkisi Yumuşak Oldu”, *Cumhuriyet*, 24 Ekim 1962.

AHMAD, Feroz, *Turkey: The Quest for Identity*, Oneworld Publications, Londra 2004.

ALLISON, Graham-Philip Zelikow, *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*, New York 1999.

AYDIN, Mustafa, “Determinants of Turkish Foreign Policy: Changing Patterns and Conjunctures “During the Cold War”, *Middle Eastern Studies*, 36(1), 2000, s. 103-139.

KÜBA FÜZE KRİZİ'NDE TÜRKİYE'NİN ROLÜNÜN POSTKOLONYAL PERSPEKTİFTEN DEĞERLENDİRİLMESİ

AYDIN, Mustafa, "Determinants of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs", *Middle Eastern Studies*, 35(4), 1999, s. 152-186.

BARKAWI, Tarak-Mark Laffey, "The Postcolonial Moment in Security Studies", *Review of International Studies*, 32, 2006, s. 329-352.

CHAYES, Abram, *International Crises and the Rule of Law: The Cuban Missile Crisis*, Oxford University Press, Londra 1974.

CYR, I. Arthur, "The Cuban Missile Crisis After Fifty Years", *Orbis*, 57(1), 2013, 5-19.

ERHAN, Çağrı, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Baskın Oran, der. Cilt. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

GİRİTLİ, İsmet, "Kalkınma ve NATO", *Cumhuriyet*, 22 Ekim 1962.

GÖNLÜBOL, Mehmet, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969.

LAFHEY, Mark-Jutta Weldes, "Decolonizing the Cuban Missile Crisis", *International Studies Quarterly*, 52, 2008, s. 555-577.

PACHTER, M. Henry, *Collision Course: The Cuban Missile Crisis and Coexistence*, Frederic A. Praeger, New York-Londra, 1963.

PEOPLES, Columba-Nick Vaughan Williams, *Critical Security Studies: An Introduction*, Routledge, Londra-New York 2010, s. 55-56.

RADCHENKO, Sergey, "The Cuban Missile Crisis: Assessment of New, and Old, Russian Sources", *International Relations*, 26(3), 2012, s. 327-343.

RUMELİLİ, Bahar, “Batı Merkezilik ve Postkolonyalizm”, *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, Evren Balta, der. İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

SAĞLAMER, Kayhan, “Küba’nın Yarattığı Gerginlik Hafifliyor”, *Cumhuriyet*, 26 Ekim 1962.

SEVER, Ayşegül, “Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Frizi ve Türkiye”, *A.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 52(1), 1997, s. 647-660.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, *II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul 2006.

TURAN İlter-Dilek Barlas, “Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerine Etkileri”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, Faruz Sönmezoğlu, der. Der Yayınları, İstanbul 2001, s. 647-661.

ÜLMAN, Haluk, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968)”, *A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 23(3), 1968, s. 241-273.

ÜLMAN, Haluk-Oral Sander, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) II”, *A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 27(1), 1972, s. 1-24.

WALTZ, Kenneth N., *Theory of International Politics*, Addison-Wesley, Reading MA, 1979.

WEAVER, Michael E., “The Relationship between Diplomacy and Military Force: An Example from the Cuban Missile Crisis”, *Diplomatic History*, 38(1), 2014, s. 137-181.

STRUCTURED ABSTRACT

The postcolonial theory of IR shows us how knowledge practices contribute to the production and reproduction of the international hierarchy. The most important consequence of the reproduction of the international hierarchy is the neglect of Third World views in the IR discipline. Western-centered IR discipline sees powerful Western states as its unit of analysis. Also, academic studies in the field are usually carried out by Western scholars or non-Western academics operating in Western institutions. In addition, sovereignty and the state, which are concepts frequently used by the discipline, emerged within the European state system. Thus, the Western-centered narrative ignores the agency of non-Western states.

In summary, in Western-centered approaches, the West is at the center of the world geographically, historically and politically. The history of the IR is primarily told through the history of the struggles between the great powers and the rise and fall of these powers. For example, according to the neo-realist thinker Kenneth Waltz, establishing a theory of international politics based on Malaysia or Costa Rica is similar to establishing a theory of oligopoly competition based on small firms in an economy.

According to Barkawi and Laffey, in order to understand the past and the present, the common role of Western and non-Western people in history should be taken into account. The Western IR narrative is insufficient to understand and make sense of today's world. Because IR is not just about struggles between great powers. Conceptualizing the Cuban Missile Crisis only as a power struggle between the USA and the USSR reproduces the understanding that only great powers can engage in agency.

In the same vein, in the traditional Western narrative of the Cuban Missile Crisis, Turkey is featured as the place where the United States placed Jupiter missiles. Turkey's role is pacified as much as possible. So much so that the only reason for the missiles to be deployed in Turkey is the US policy of surrounding the USSR. In this narrative, while the main actors of the crisis are the USA and the USSR, Turkey is a country in the Western Bloc in the Cold War environment and 'naturally' supports the policies of the USA against the USSR with absolute devotion. It is also often repeated that the Cuban Missile Crisis was the event that brought the two superpowers the closest to nuclear war. As a result, the reasons why Turkey is one of the few countries that have accepted the deployment of Jupiter missiles in its country are hardly addressed.

However, the reason why Turkey allowed Jupiter missiles to be placed on its territory was the vital threat perceived by the USSR's territorial demands and the need for economic and military aid from the USA at that time. Turkey tried to balance the threats it perceived by taking part in the Western Bloc and from time to time showed the Soviet threat larger than it was at the discursive level in order to consolidate its position in the Bloc.

The aim of this study is to evaluate Cuban Missile Crisis from a postcolonial perspective and to reveal to what extent postcolonial thought can listen to the voices of others like Turkey in the Western-centered IR discipline. The main argument of the study is that Cuban Missile Crisis has been told in a US-based way for years and Turkey is not included in this narrative or a passive role is attributed to it. This narrative still dominates the IR discipline.

In the study, firstly, the basic views of postcolonial thought will be evaluated with special reference to Cuban Missile Crisis. Later, the reasons for Turkey's siding with the USA in the Cuban Missile Crisis will

KÜBA FÜZE KRİZİ'NDE TÜRKİYE'NİN ROLÜNÜN POSTKOLONYAL PERSPEKTİFTEN DEĞERLENDİRİLMESİ

be discussed. In this context, it will be shown that Turkey, in the Cold War environment, rather than being a satellite state siding with the USA, allowed the missiles to be placed on its territory due to the vital threat it perceived from the USSR's territorial demands and the need for economic and military assistance from the USA. It will be cited with examples from before and after the Cuban Missile Crisis, where security concerns have significantly driven Turkey's foreign policy behavior. Thus, it is concluded in the study that postcolonial thought can significantly move the IR discipline away from Western centrism.